

Новий погляд на проблему

О. С. Рубльов (Київ), Ю. А. Черченко (Київ)

Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції (20-ті — 40-ві роки ХХ ст.) *

У розділі йдеться про політику сталінщини щодо західноукраїнської інтелігенції в другій половині 40-х років. Цей час, що на міжнародній арені дістав назву періоду «холодної війни», ознаменувався у Радянському Союзі, зокрема в УРСР, посиленням ідеологічної реакції, розгортанням наступу на інакомислячих, черговими хвилями вишукування «контрреволюціонерів» та «націоналістів». У складних умовах Західної України ці процеси мали свою специфіку.

Значно скромніше становище у повоєнному суспільно-політичному та літературно-мистецькому житті УРСР займала колишній член Спілки «Західна Україна» Агата Турчинська, що мешкала в Києві у відомому будинку за № 68 по вулиці Леніна. Втім саме до неї за порадою чи з проханнями листовно зверталися ті, кому пощастило уникнути сталінських репресій за участь у цій літературній організації, але які в тодішньому письменницькому середовищі були на становищі аутсайдерів. Так, 13 січня 1945 р. колишній член «Західної України» М. Е. Гаско повідомляв про себе у листі до А. Турчинської: «Відтоді, коли я в 1941 р. попрощавсь із В[ами] та покинув місто [Київ. — Авт.], в складі одної з колон Сталінського РВК, чимало... мені довелось пережити. Я втратив матір, трьох сестер, одного брата... Фронт, оточення, знов фронт, нафтова промисловість Кавказу... А зараз я в Мелітополі, ось уже 2 місяці, викладаю історію світової літератури... Вітаю Любомира [Дмитерка. — Авт.], Сосюру, Первомайського, Голованівського»¹.

Згодом М. Гаско, як інженер за фахом, працював у Москві. Його лист звідти від 9 жовтня 1949 р. яскраво передає почуття людини, що не з власної волі змушена була залишити не лише улюблену літературну справу, а й батьківщину. «Я дуже відірвався від України, — писав, зокрема, він А. Турчинській, — від літератури та мистецтва, й тому мені приємно буде почути щось про життя й справи, які для мене зараз бринять, як забутий вже мотив з раннього дитинства». А далі йдуть рядки, які свідчать про відчуття власної маргінальності в тодішньому суспільно-політичному житті, властиве, мабуть, і тим членам КПЗУ, що залишилися в живих. «Зрештою, — писав М. Гаско, — це забуття є двостороннім, бо, певно, й на Україні, в зв'язку з річницею звільнення Західної України, ніхто не вважає за потрібне згадувати тих, хто віддав своє життя в боротьбі проти шляхетсько-капіталістичного панування, й тих, хто відбивав цю боротьбу в своїх творах, написаних у вирі цієї боротьби»².

Втім до М. Гаска доля була більш-менш прихильна. Після ХХ з'їзду КПРС він знайшов у собі сили повернутися в літературу. Не такою

* Закінчення. Початок див.: Укр. іст. журн.— 1991.— № 1, 2, 3, 4, 5, 6.

¹ ЦДАМЛІМ УРСР, ф. 322, оп. 1, спр. 371, арк. 1.

² Там же, арк. 14—14 вв.

вона була до І. Ткачука, односельчанина М. Ірчана, колишнього «ідеолога» Спілки «Західна Україна». Серед її членів він свого часу обіймав найвищу посаду — наприкінці 20-х — на початку 30-х років був інструктором ЦК КП(б)У. Невиліковно хворий, фактично прикутий до ліжка, він писав до А. Турчинської із Золотоноші 10 серпня 1945 р.: «Стараюся скоро приїхати на пару днів до Києва наладити свої літ[ературні] справи, але мені це нелегко зараз — [у] важкому я стані»³. 9 жовтня 1945 р. І. Ткачук повідомляв їй про свої творчі плани: «Підготую до друку збірку новел і оповідань «Під вогнем і залізом». Всіх старань докладую, щоб швидше її закінчити, але умови дуже несприятливі»⁴. Згодом він переїхав до Львова, де до останніх днів життя працював над романом «Розбиті кордони»⁵.

Попри всі намагання І. Ткачука повернутися в літературу, це йому не вдалося: давалися взнаки критичний стан здоров'я й тривала перерва у літературній творчості. Так, оцінюючи збірку «Під вогнем і залізом», один з рецензентів зауважив у 1946 р.: «Іван Ткачук відомий в нашій літературі, і колись видавалися його твори (на початку 30-х років), як письменник із Західної України. Я не маю змоги зараз порівнювати його творчість ранішої (пори. — Авт.) з теперішньою, але можу сказати одне, що автор значно відстав від вимог сьогоденної літератури, і на фоні сьогоденного дня його твори здаються буквально початківськими»⁶. Своєю безжалісністю ця рецензія нагадувала смертний вирок, але відбивала справжній стан справ. У жовтні 1948 р. І. В. Ткачук помер*.

Та у найгіршому становищі в другій половині 40-х років опинилися західноукраїнські літератори старої, «буржуазної» школи, які стали об'єктом цькування й звинувачень у націоналізмі. Йдеться про львів'ян П. С. Карманського (1878—1956) та М. І. Рудницького (1889—1975)**. І якщо стосовно відомого поета П. С. Карманського ця критика певною мірою мала підґрунтя, оскільки в роки фашистської окупації він принизився до колабораціонізму, назвавши Гітлера в одному з віршів «месником, богом даним», то щодо М. І. Рудницького — літературознавця, критика й письменника, професора Львівського університету — звинувачення були зовсім безпідставними. Аби сяк-так обґрунтувати закиди на його адресу, його звинувачували, зокрема, в написанні «ідеологічно невитриманих» літературно-критичних праць «Між ідеєю і формою»

³ Там же, спр. 520, арк. 1.

⁴ Там же, арк. 3.

⁵ Див.: Письменники Радянської України, 1917—1987: Біобібліогр. довідник.— К., 1988.— С. 594.

⁶ ЦДАМЛМ УРСР, ф. 212, оп. 2, спр. 1, арк. 66.

* З приводу смерті І. В. Ткачука в львівській пресі з'явилося просте сповіщення (навіть не некролог): «Львівська організація Спілки радянських письменників України та редакція журналу «Радянський Львів» з сумом сповіщають про передчасну смерть літератора Івана Васильовича Ткачука, що сталася після тривалої тяжкої хвороби 19 жовтня ц. р. ...» (Див.: Львовская правда.— 1948.— 21 окт.; Вільна Україна.— 1948.— 22 жовт.). Зрозуміло, що про участь покійного в «контрреволюційній» Спілці письменників «Західна Україна» не згадувалося...

** У великій родині Рудницьких, крім старшого, Михайла Івановича, були ще два брати й сестра. Всі вони залишили помітний слід у міжвоєнній історії Західної України, вирізняючись серед тодішньої галицької інтелігенції. Сестра М. І. Рудницького — Мілена (1892—1976) — політична й громадська діячка, один з лідерів західноукраїнського жіночого руху, активний член УНДО, посол до сейму (1928—1935); з вересня 1939 р. опинилася на еміграції. За її редакцією у 1958 р. в Нью-Йорку вийшов згадуваний нами вище збірник «Західна Україна під большевиками». Журналіст та політичний діяч Іван (нар. 1896), що виступав під псевдонімом «Кедрин» і у 1922—1939 рр. був одним з провідних співробітників львівського часопису «Діло», також опинився за кордоном. Найменший брат — Антін (1902—1975) — відомий композитор, піаніст та диригент, який на запрошення НКО УСРР в 1927—1932 рр. керував оркестрами у Харківському та Київському оперних театрах; з 1939 р. жив у Сполучених Штатах (Див.: Енциклопедія українознавства: Словникова частина.— Т. 7.— С. 2630—2631; Encyclopedia of Ukraine.— Toronto; Buffalo; London, 1988.— Vol. II.— P. 434).

(1932) та «Від Мирного до Хвильового» (1936), звичайно, далеких від методу «соціалістичного реалізму».

Особливої гостроти «критика» П. С. Карманського й М. І. Рудницького набула в 1947 р., під час другого владарювання Л. М. Кагановича на Україні. 24 липня з доповіддю «Боротьба проти українського націоналізму» у Львові виступив Д. З. Мануїльський. Через тиждень після цієї «настановчої» промови, 30 липня, відбулися загальні збори львівських письменників, на яких критикувалися «ворожі твори» П. С. Карманського та вказувалося на серйозні помилки в творах члена Спілки письменників М. Рудницького⁷. 15—20 вересня 1947 р. в Києві відбувся розширений пленум Правління СРПУ, на порядок денний якого було винесено питання «Про виконання Спілкою радянських письменників України постанови ЦК ВКП(б) про журнали «Звезда» і «Ленинград». На пленумі виступив голова львівської філії СРПУ П. С. Козланюк і піддав критиці П. С. Карманського та М. І. Рудницького. Стосовно останнього було сказано, що «Рудницький і досі не виступив з таким твором, який засудив би ту підлу роботу, яку він десятками років проводив проти нашого народу, проти революції, проти нашої радянської ідеології...». П. С. Козланюк завершив свій виступ недвозначною фразою: «Час уже очистити наші лави від тих людей, які не хочуть разом з нами йти до спільної мети»⁸.

Нарешті, 17 листопада 1947 р. відбулося засідання Президії СРПУ, на порядок денного якого було винесено таке «нейтральне» питання, як «Літературні справи Львівської організації СРПУ». Засідання звелось до обговорення «антирадянської поведінки» П. С. Карманського та М. І. Рудницького (останніх навіть не було запрошено на засідання). Після виступів І. Ле, В. Сосюри, П. Панча, П. Тичини, О. Корнійчука, Ю. Смолича, Ю. Яновського та деяких інших на творчості двох львівських літераторів було поставлено «хрест». Їхній життєвий і творчий шлях характеризувався як «зрадницька діяльність» (щоправда, М. І. Рудницький був названий ще й «типовим псевдовченим», літературознавцем у лапках⁹). О. Корнійчук, зокрема, зазначив, що Президія СРПУ із запізненням порушила питання про перебування Карманського та Рудницького в лавах Спілки. «Ці буржуазні націоналісти, — сказав він, — знайшли було собі захисників в особі М. Рильського та Л. Новиченка, яких літературна громадськість ще питає, чому вони захищали тих, чия діяльність носила ворожий буржуазно-націоналістичний характер»¹⁰.

Щоб виправити помилки попереднього керівництва письменницької спілки на чолі з М. Рильським, Президія СРПУ ухвалила: «1. Виключити з Спілки письменників Карманського П. С., як буржуазного націоналіста й апологета гітлеризму. (Прийнято одноголосно). 2. Виключити з Спілки письменників Рудницького М. І., як буржуазного націоналіста, що не роззброївся й продовжує стояти на ворожій антирадянській платформі. (Прийнято одноголосно)...»¹¹.

Виключення зі Спілки письменників автоматично прирікало митців на поступове зубожіння, оскільки позбавляло можливості друкуватися (тим більше з тавром «буржуазного націоналіста») й мати літературний заробіток. Альтернативи еміграції, яка з'явилась лише з другої половини 60-х років, тоді не існувало. Отже, залишалися лише два «виходи» із становища: або смерть, або «перековка», тобто паплюження власного минулого, беззастережне визнання «переваг» сталінської системи взагалі й методу «соціалістичного реалізму» зокрема. М. І.

⁷ Див.: Літ. газета (Київ).— 1947.— 7 серп.

⁸ Літ. газета.— 1947.— 2 жовт.

⁹ Див.: Буржуазних націоналістів — на смітник історії! // Літ. газета.— 1947.— 20 листоп.

¹⁰ Літ. газета.— 1947.— 20 листоп.

¹¹ ЦДАМЛМ УРСР, ф. 590, оп. 1, спр. 41, арк. 105.

Рудницький і П. С. Карманський змушені були за цих умов кожний по-своєму «перебудовуватися», тобто йти на компроміс з власним сумлінням.

29 вересня 1950 р. Президія СРПУ ухвалила: «Тов. Рудницького Михайла Івановича поновити в членах Спілки радянських письменників»¹². За це відновлення М. І. Рудницький, наскільки нам відомо, погодився поставити свій підпис під збірником памфлетів «Під чужими прапорами», спрямованим проти «українських буржуазних націоналістів» й виконаним у кращих традиціях «холодної війни» В. П. Беляєвим (1907—1990), який лише формально виступав співавтором М. І. Рудницького¹³.

Через два роки в членах Спілки письменників України було поновлено й П. С. Карманського. Ухвала Президії СРПУ від 24 листопада 1952 р. настільки промовиста, що фактично не потребує додаткових коментарів: «В зв'язку з тим, що останнім часом П. С. Карманський (нагадаємо: «апологет гітлеризму». — Авт.) творчо активізувався і видав публіцистичну книгу, в якій викриває мерзенне обличчя Ватикану, та збірку нових поезій, поновити тов. Карманського П. С. в членах Спілки радянських письменників»¹⁴...

Досить великий приплив мешканців східних областей України та інших республік Радянського Союзу до західного регіону УРСР в повоєнний час (крім кадрової політики сталінщини, він посилювався ще й наслідками голоду 1946—1947 рр. на Україні, оскільки на заході республіки становище з продовольством було набагато кращим) викликав чимало проблем, розв'язати які за умов сталінської тоталітар-

¹² Там же, спр. 103, арк. 17.

¹³ Див.: Беляєв В., Рудницький М. Под чужими знаменами.— М., 1954.— 207 с.; Беляєв В., Рудницький М. Під чужими прапорами: Памфлети.— К., 1956.— 245 с. «Надісланий» до Львова, в 1944 р. письменник В. П. Беляєв нашвидкоруч написав цей публіцистичний збірник і у 1946 р. надіслав його рукопис на «санкцію» Д. З. Мануїльському. 28 червня 1946 р. останній відповів роздратованою телеграмою: «Вашу книгу «Под чужими знаменами» получил. Несмотря на свою занятость, я приступил к ее чтению. После прочтения сообщу о решении. Мануильский» (ЦДАЖР УРСР, ф. 2, оп. 7, спр. 3210, арк. 21). Рішення було негативним — потрібно було, щоб на книжці стояло не лише прізвище Беляєва, а й когось з місцевих західноукраїнських інтелігентів. Ним змушений був стати М. І. Рудницький. Про це свідчить і вступ до першого видання цього збірника, де є такі рядки: «Професор Рудницький, все життя перебуваючи у Львові й довгі роки співробітничавши в українській націоналістичній пресі, з якою він згодом рішуче порвав, мав можливість близько спостерігати багатьох проводирів українських націоналістів...» (Див.: От издательства // Беляєв В., Рудницький М. Под чужими знаменами.— С. 5). Вимушеність цього кроку М. І. Рудницького чудово розумів, наприклад, відомий львівський композитор В. О. Барвінський (1888—1963), якого було піддано «критиці» в згаданій книжці. Протягом 1948—1958 рр. він відбував покарання за міфічні «націоналістичні» злочини в мордовських таборях. Один з його побратимів по нещастю пригадував: «...Мені кортіло дізнатися, як Барвінський ставиться до книжки «Під чужими знаменами», зокрема, до одного з її авторів, Рудницького, адже то його земляк, львів'янин. ...Василь Олександрович на моє запитання почав пригадувати, що Рудницький добрий співрозмовник і, взагалі, хороша душевна людина.— Але ж він облив Вас брудом, обпалюжив!— не витримав я.— То його... примусили написати,— пояснив Василь Олександрович.— Він не своєю волею те вчинив.— Все одно безчесно!— твердив я.— Він мусив підписати. Його теж могли посадити,— говорив композитор без тіні нещирості...» (Див.: Кучер М. Півтора року з Василем Барвінським // Україна.— 1990.— № 31.— С. 15). Щоправда, провина Михайла Івановича полягала лише в тому, що він згодився поставити своє прізвище на обкладинці цієї одіозної книжки. Справжній автор розділу про «шпигунську» родину Барвінських — В. П. Беляєв — не особливо й крився із своїм авторством, а після смерті М. І. Рудницького в 1975 р. й відверто виступав одноосібно (Див., напр.: Беляєв В. Таємниці родини Барвінських // Прапор (Харків).— 1981.— № 9.— С. 104—117).

¹⁴ ЦДАМЛМ УРСР, ф. 590, оп. 1, спр. 148, арк. 173. У постанові йдеться про такі твори П. С. Карманського, як «Ватікан — натхненник мракобісся і світової реакції» (Львів, 1951.— 48 с.; перевидано в Києві у 1952 р., а також в Києві та Львові у 1953 р.); «На ясній дорозі: Поезії» (К., 1952.— 80 с.). Відповідним чином той же ним було написано й мемуари «Крізь темряву: Спогади» (Львів, 1956.— 111 с.).

ної системи належним чином було просто неможливо. Сучасні дослідники-соціологи висувають такі вимоги до мігрантів: вони не повинні бути масовими мігрантами; мають обов'язково вивчати мову, культуру, привичаюватись до усталених звичаїв, традицій й норм поведінки місцевого населення, а не насаджувати свої.

Проте в умовах посилення репресій в СРСР у другій половині 40-х років всі ці помірковані елементарні вимоги не бралися до уваги, а численна «надіслана» номенклатура й почасти спеціалісти виступали носіями й провідниками русифікації.

Зауважимо, що керівництво Компартії України у цілому здавало собі звіт й було достатньо поінформоване про порушення принципів національної політики в західному регіоні УРСР. Так, 1947 р. у тезах проекту рішення про стан ідейно-політичного виховання інтелігенції у м. Львові й області зазначалося, що тут «...мають місце певні порушення національної політики, зокрема, в питанні про мову. Незадоволення певної частини інтелігенції викликають такі факти, як викладання в багатьох вузах ряду дисциплін (як правило, суспільних наук) на російській мові, поширення вивісок, прейскурантів з російським текстом тощо»¹⁵. Під «певною частиною» малася на увазі насамперед місцева інтелігенція...

До речі, окремі сучасні автори вже звертали увагу на те, що в ході аналізу ідейно-політичної атмосфери доби сталінізму постійно виникає проблема морально-етичного вибору, яка в той складний час поставала перед кожним свідомим представником інтелігенції. Адже надто часто в історичній публіцистиці йдеться про загальну покірність мас, невідання й ледь не тотальний конформізм. Однак «таке спрощення історичної реальності не лише залишає без відповіді багато суттєвих питань, наприклад, щодо джерел життєздатності суспільства... Таке спрощення — глибоко несправедливе стосовно пам'яті тих, хто, як міг, чинив опір, — по суті, позбавляє нас найважливіших моральних опор, збіднює демократичну культуру, підвалини якої завжди підтримувалися прикладом людей, що у найтяжчі часи знаходили у собі сили жити по совісті»¹⁶.

Отже, хто ж були ті люди?

15 жовтня 1945 р. на нараді художників Львова, як зазначалося у постанові Львівського обкому КП(б)У від 22 жовтня того ж року, «з політично-шкідливою наклепницькою заявою виступив директор Львівського державного музею українського мистецтва (у 1905—1939 рр.— Національний музей) професор Свенціцький І. С. В своєму виступі професор Свенціцький намагався довести, що наукові робітники міста Львова не мають можливості проводити наукову роботу тому, що нібито держава не створює для них потрібних матеріально-побутових умов»¹⁷. З побутової проблеми львівські парткерівники намагалися зробити «політичну справу». «Виступ Свенціцького був політично-шкідливим і провокаційним, він відбив настрої політично відсталі й реакційної частини інтелігенції, зв'язаної з рештками українсько-німецьких націоналістів», — так за трафаретами того часу кваліфікувався цей виступ, який, на думку обкому, стався «в результаті того, що Залізничний райком КП(б)У не займався вивченням становища в музеї та не забезпечив проведення систематичної політвиховної роботи серед працівників музею»¹⁸.

Оскільки пересічний сучасний читач не дуже знається на ритуальних ідеологічних кліше доби пізнього сталінізму, варто надати слово самому І. С. Свенціцькому. Ось що він сказав у цій «контрреволюційній» промові: «Нехай мене запроторять до в'язниці, проте я кажу прав-

¹⁵ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 70, спр. 824, арк. 5.

¹⁶ Хлевнюк О. 1937 год: противодействие репрессиям // Коммунист.— 1989.— № 18.— С. 98—99.

¹⁷ ЦДАЖР УРСР, ф. 2, оп. 7, спр. 1767, арк. 5.

¹⁸ Там же.

ду. Працівники музею роздягнені, голодні, вони стоять в черзі й отримують сирій хліб, порізаний на декілька шматків. На картки, що їх видають на продовольче харчування, майже нічого не отримують. У магазинах працюють польки, й коли до них звертаєшся українською мовою, вони презирливо відповідають, що нічого не розуміють. Мені, як українцю, це образливо, оскільки я в своєму рідному місті не можу звертатися своєю рідною мовою». Цей, можливо, занадто емоційний, «крик душі» являє собою приклад відходу від «соціалістичного» до справжнього реалізму, реалізму без лапок, що само по собі було дуже небезпечним у тогочасному сталінському суспільстві, яке мало (згідно з директивними «настановами») прямувати «від перемоги до перемоги».

Матеріали, що тоді ж надходили до РНК УРСР, промовисто свідчать на користь правильності оцінки ситуації у Львові, що її подав у своєму виступі І. С. Свенціцький. «Постачання інтелігенції м. Львова не налагоджене, — відзначалося в них. — Лімітні картки повністю не отоварюються. Трапляються випадки, коли за хлібом доводиться простояти цілодобово в черзі... Промтовари інтелігенції видаються дуже рідко». І далі негативно оцінюються дії самого обкому: «Львівський обком КП(б)У замість того, аби вжити заходів щодо усунення цих недоліків, звинуватив Свенціцького у провокаційних діях». Втім, як свідчать ті ж матеріали, обласний комітет, почевши на професора І. С. Свенціцького політичний ярлик, таки змушений був зайнятися налагодженням постачання населення міста й, зокрема, львівської інтелігенції необхідними товарами й продовольством¹⁹...

Навесні 1949 р. спеціальна комісія на чолі із завідуючим сектором відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У Кашкевичем перевіряла у Львові роботу місцевих музеїв. Вона дійшла висновку, що «в результаті недбалості в підборі кадрів наукових співробітників до деяких музеїв м. Львова... проникли... ворожі елементи»²⁰. Під «ворожими елементами» малися на увазі насамперед ті працівники, які здобули освіту до 1939 р. Так, істотним недоліком кадрового складу Львівського державного музею українського мистецтва вважалося те, що його колектив «цілковито складається з місцевого населення, вихованців середніх і вищих навчальних закладів довоєнної Польщі й, природно, не опанувавши уповні принципів науково-дослідної роботи радянських музеїв»²¹. І тому, зокрема, путівник по його фондах, підготовлений у 1947 р., був, на думку комісії, «просякнутий націоналізмом і низькопоклонництвом перед культурою і мистецтвом буржуазного Заходу», а керівництво музею на чолі з І. С. Свенціцьким * «не мобілізувало колектив наукових співробітників... на перебудову експозиції в світлі вимог боротьби з безродним космополітизмом»²².

Одним із звинувачень на адресу керівництва музею було те, що для створення відділу радянського мистецтва Комітет у справах мистецтв при Раді Міністрів УРСР передав 2436 художніх творів, з яких до експозиції потрапило лише 124²³. На цей закид І. С. Свенціцький відповів, що подібне «збагачення» фондів «було лише кількісне, а не все якісне». У своїх поясненнях комісії він з ледь прихованою іронією характеризував тогочасний стан культури і мистецтва на Україні. Зокрема, обгрунтовуючи недоцільність експонування більшості переданих творів мистецтва «соцреалізму», І. С. Свенціцький зауважив: «...На теперішню пору, коли українське радянське мистецтво, як ствердив тов. Хрущов, є на піднесенні, на якому воно ще ніколи не було,

¹⁹ Там же, арк. 3—5.

²⁰ Там же, ф. 4763, оп. 1, спр. 185, арк. 58.

²¹ Там же, арк. 12.

* У 1947 р. було безпідставно репресовано дочку І. С. Свенціцького — Віру (1913—1991), співробітницю цього ж музею. До 1956 р. перебувала на засланні.

²² ЦДАЖР УРСР, ф. 4763, оп. 1, спр. 185, арк. 55, 57.

²³ Там же, арк. 12.

і коли вимоги пересічного глядача до мистецтва зросли незвичайно високо, деякі експонати цього відділу не можуть задовольнити тепер ні колективу музейних робітників, ні глядачів»²⁴.

Зрозуміло, що ці пояснення не влаштовували ні комісію ЦК КП(б)У, ні Комітет у справах мистецтв УРСР. В доповідній записці останнього на ім'я секретаря ЦК КП(б)У І. Д. Назаренка зазначалося, що керівництво Львівського музею українського мистецтва в особі його директора під «всілякими приводами періодично закривало радянський відділ... й намагалось пропагувати формалістичну творчість низки українських художників-емігрантів, пов'язаних зі Львовом до возз'єднання. Зовні погоджуючись з директивними настановами... Комітету в справах мистецтв, ...І. Свенціцький насправді всіляко гальмував... перебудову науково-експозиційної роботи...»²⁵. Тоді ж Комітет у справах мистецтв УРСР запропонував зробити й відповідні «орґвисновки» щодо керівництва Львівського музею українського мистецтва. Малось на увазі замінити його директора І. С. Свенціцького як такого, що «не забезпечує потрібної нам пропаганди образотворчого мистецтва з позицій марксистсько-ленінської ідеології», а також усунути заступника директора М. Д. Драгана (1899—1952), який «є активним діячем української буржуазно-націоналістичної організації «АНУМ» (Асоціація Незалежних Українських Митців)* і з цих позицій намагається ще до сьогоднішнього висвітлювати історію розвитку українського образотворчого мистецтва»²⁶. Стосовно посади заступника директора ці наміри було втілено в життя у грудні 1949 р., про що мова піде далі.

Особливе занепокоєння серед громадськості Львова викликала мовна ситуація в регіоні. Так, 27 січня 1947 р. на міській нараді активу інтелігенції Я. Галан, який переважну частину свого виступу присвятив «спростуванню» двох «легенд» (про НТШ та західноукраїнську кооперацію), зауважив з приводу дій окремих завзятих адміністраторів: «Українська і російська мова — братні мови, і вони, я певен, об'єднуються**. Це природний процес. Але не треба на місці цей природний процес робити адміністративним процесом. Це страшенне безглуздя...»²⁷. Безоглядну боротьбу проти національної політики сталінщини на Західній Україні письменник (в міру своїх скромних можливостей) вів фактично до свого останнього подиху. Так, 11 вересня 1949 р., тобто за півтора місяця до загибелі, він писав до Агітпропу ЦК КП(б)У, що у Львівському університеті «викладачі юридичного, фізико-математичного й геологічного факультетів читають свої лекції переважно російською мовою. Українська мова зникла цілком з кіноафіш, тепер вона зникає й з трамвайних вагонів (нові маршрути пишуться російською мовою або російським правописом — «Высокий замок», «Снопків»). На перший погляд, може здаватися, що це дрібниці, однак ці дрібниці також роблять політику»²⁸.

Викладовою мовою в Львівському університеті у повоєнний час була переважно російська (як і в більшості вузів регіону). Це особливо зачіпало почуття львівських старожилів. Адже ще 1900 р. українська громадськість Галичини розпочала боротьбу за свій університет у Львові. Етапами цієї боротьби були, зокрема, вбивство польським

²⁴ Там же, арк. 62.

²⁵ Там же, арк. 3.

* Докладніше про це див.: Ріпко О. Мистецьке життя Львова 1920—1930-х років: Спроба реконструкції // Жовтень.— 1989.— № 4.— С. 69—82.

²⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 4763, оп. 1, спр. 185, арк. 20.

** Зрозуміло, що фраза про «об'єднання» відповідала тодішнім ідеологічним концепціям про близьке злиття націй та їхніх культур за доби соціалізму.

²⁷ Парт. арх. Львів. обкому Компартії України, ф. 3, оп. 3, спр. 331, арк. 21.

²⁸ Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, ф. 82, оп. 1, № 86 / Цей лист опубліковано повністю. Див.: Ярослав Галан — борець за правду і справедливість: Документи / Публ. О. С. Рубльова // Укр. іст. журнал.— 1990.— № 3.— С. 122—123.

шовінізмом 1 липня 1910 р. студента А. Коцка під час виступу української молоді за «українські високі школи»²⁹, бойкот українцями Львівського університету на початку 20-х років (до цього був причетний і Я. Галан) і діяльність Таємного українського університету у Львові (1921—1925), про що йшлося вище. Ця боротьба в 20-ті роки досить активно підтримувалася громадськістю УСРР. Так, 1927 р. у поемі «Український університет у Львові» член Спілки «Західна Україна» поет В. Атаманюк писав, звертаючись до своїх земляків за Збручем:

І тільки там, де ви самі
Будете краєм володіти,
У дійсній школі, не в ярмі,
Навчатимуться ваші діти.
І тільки там, і лиш тоді,
За вільних днів, при владі новій,
Діждетесь ви своїх надій —
Університета уві Львові³⁰.

Непоодинокими були випадки, коли приїжджі спеціалісти з погордою й зневагою ставилися до місцевих мешканців, до їхньої мови. Так, якийсь С. Ф. Шилтов, що 1949 р. обіймав посаду декана вокального факультету Львівської консерваторії, цинічно заявив: «Этот дурацкий украинский язык не намерен изучать»³¹. Навіть ЦК Компартії України в документах, що не призначалися для широкого загалу, змушений був визнати, що боротьба проти буржуазно-націоналістичної ідеології в регіоні у ті роки дуже часто проводилася невміло, мали місце адміністрування, грубість, неправильне ставлення до місцевих кадрів, штучне відокремлення «східняків» і «західняків»³².

Таке становище викликало спротив у місцевої інтелігенції, зокрема у колишніх членів КПЗУ. Так, у виступі на нараді в Львівському міськкомі партії (серпень 1945 р.) один з активних учасників революційно-визвольного руху на західноукраїнських землях Б. К. Дудикевич (1907—1972), зокрема, зауважив: «У Львові існує поділ на «советів» та місцевих. Наше завдання змінити цей поділ на радянських та нерадянських людей...»³³.

Проте подолати цей поділ у той час не було можливості. Серед багатьох причин цього зазначимо насамперед ту, що імперська, великодержавницька логіка Сталіна змушувала його діяти і в західноукраїнському регіоні за давнім гаслом «Поділяй та володарюй». Зрозуміло, що саме тому дев'ять десятих керівних кадрів, тобто так званої номенклатури, становили особи, яких у повоєнний час було надіслано на Західну Україну із східних областей УРСР, інших республік Союзу. Їхня необізнаність з місцевою специфікою, певна упередженість стосовно місцевих уродженців загострювали ситуацію в регіоні, й без того ускладнену у повоєнний час збройними діями націоналістичного підпілля.

Штучне (з ласки сталінщини) протиставлення «східняків» «західнякам» і навпаки — місцевих уродженців приїжджим — було характерною прикметою повоєнного життя на Західній Україні. Ця тогочасна реалія дістала відбиття не лише на шпальтах газет, а й у художніх творах. Так, в 1949 р. у рецензії на рукопис повісті «Кожний день», яка належала прибулій до Львова літераторці О. М. Барковій й була присвячена індустріалізації повоєнного західноукраїнського міста*,

²⁹ Див.: Історія Львова в документах і матеріалах: 36. документів і матеріалів.— К., 1986.— С. 168.

³⁰ Я блуненко В. (Атаманюк В.) Над Дністром: Балади й оповідання.— К., 1927.— С. 66.

³¹ ПА ІІІ при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 70, спр. 1842, арк. 19.

³² Там же, спр. 824, арк. 6.

³³ Цит. за: Суспільно-політичний розвиток західних областей УРСР, 1939—1989: 36. документів і матеріалів.— К., 1989.— С. 111.

* Існує дві внутрішні видавничі рецензії Я. Галана на рукопис цього твору —

Я. Галан зробив характерний закид: «Однією з основних хиб цієї книжки я вважаю те, що авторка не приділяє достатньої уваги місцевим людям, тобто уродженцям західних областей України. Незважаючи на те, що, як сама авторка пише, люди із східних областей «приїхали сюди лише допомогти», у романі (так в рецензії. — Авт.) вони весь час перебувають на першому плані, вони керують, вони вирішують, вони й тільки вони займають відповідальні посади, а місцеві, як правило, грають другорядну роль. Це може викликати у читача помилкове враження, що на визволених землях є якісь дві категорії громадян — привілейованих і непривілейованих»³⁴.

Зрозуміло, що підхід до художнього висвітлення процесів індустріалізації на західноукраїнських землях у повоєнний час в авторки (приїжджої) й рецензента (місцевого) був далеко не тотожним, а іноді — й полярно протилежним. І хоч Я. Галан у рецензії робив наголос на тому, що й місцеві обіймали в той час керівні посади, а їхня участь в індустріалізації регіону була набагато більшою, ніж це змальовувалося у повісті, проте, на нашу думку, твір О. М. Баркової досить об'єктивно висвітлював тогочасні західноукраїнські реалії, за яких приїжджа номенклатура вважала себе «керівною й спрямовуючою» силою, а місцеві мешканці займали підпорядковане, другорядне становище.

Серйозною проблемою у повоєнний час в регіоні було також незнання, а іноді й нехтування норм, традицій побутової поведінки галичан, тобто ті самі зовні дріб'язкові питання, що досить гостро постали перед новою адміністрацією у перші ж після воз'єднання місяці. Зокрема, загальноприйнятою нормою там до 1939 р. було звертання один до одного лише по імені на протывагу усталеному на більшості території Радянського Союзу (й на Східній Україні) звертання по імені й по батькові*. В листі Я. Галана до одного з його московських знайомих є характерні рядки: «Я знаю, що ввічливість вимагає звертатися до росіян на ім'я та по батькові. Але ось я живу в СРСР майже 9 років, а пам'ять все ще мене підводить»³⁵. Тому й не дивно, що в згаданій рецензії на книжку О. Баркової письменник м'яко дорікнув авторці за необізнаність з місцевою специфікою, оскільки у її рукописі «дружина місцевого інженера Луника називає місцевого поляка Панічевського Тадеушем Станіславовичем. Галичани не називають один одного по батькові, принаймні між собою»³⁶.

Сумною сторінкою повоєнної дійсності краю було нищення його пам'яток історії та культури... Таке ставлення до минулого ще з кінця 20-х років стало традицією на Великій Україні. На жаль, воно було перенесене й на Західну Україну. 31 травня 1946 р. Я. Галан як кореспондент газети «Радянська Україна» звернувся з листом до заступни-

від 26 червня та від 11 жовтня 1949 р. Автори використовують останню з них. Не входячи у тонкощі літературознавчої оцінки художньої якості повісті, зауважимо, що вже в першій рецензії Я. Галан зазначав: «Насамперед доводиться встановити радісний факт: «Кожний день» сигналізує появу нового літературного таланту» (Держ. арх. Львів, обл., ф. Р-1695, оп. 1, спр. 16, арк. 8). Цей твір було видано у 1950 р. (Див.: Баркова О. Кожний день: Повесть.— М., 1950.— 386 с.).

³⁴ Держ. арх. Львів, обл., ф. Р-1695, оп. 1, спр. 16, арк. 13—14.

* Для західноукраїнських науковців у міжвоєнний час звертання один до одного на ім'я та по батькові було своєрідним символом єднання з культурним життям на Великій Україні. Це промовисто засвідчують такі рядки з мемуарів О. Домбровського: «... Ми нераз називали деяких наших учених з НТШ по імені й по батькові, і так: Володимир Вікторович (Дорошенко), Іван Петрович (Крип'якевич), Іван Іванович (Кривецький), Михайло Степанович (Возняк) і т. д. Можливо, що це був один із своєрідних виявів духового гравітування до східноукраїнського материка над Дніпром в умовах зненавидженої польської займанщини й штучних кордонів, які краями живе тіло нашого народу» (Домбровський О. Семінар історії України при НТШ у тридцятих роках // Укр. історик.— 1973.— № 1—2.— С. 124).

³⁵ Галан Я. Лист до О. Л. Желябузького від 29 травня 1948 р. // Твори.— Т. 4.— С. 702.

³⁶ Держ. арх. Львів, обл., ф. Р-1695, оп. 1, спр. 16, арк. 17.

ка Голови Ради Міністрів УРСР Д. З. Мануїльського. «Вельмишановний Дмитре Захаровичу! — йшлося у листі. — До одного з найстаріших львівських архівів... вдерлася недавно група озброєних солдатів з розташованої поблизу частини і, зв'язавши сторожа, забрала неоціненної вартості фоліанти. Привабила їх шкіряна оправа. Через деякий час почалося слідство, але воно було ведене так ліниво, що злочинці... встигли знищити пергаменти, а вкрадені печатки порозкидали по військовій конюшні. Один з працівників Львівського історичного музею знайшов сьогодні рештки спалених пергаментових карток з хроніки, яка походить з XIV сторіччя... Від імені львівських старожилів прошу Вас зацікавитися цією та іншими справами Львова...»³⁷.

Приводом до написання цього листа був напад на приміщення Державного архіву Львівської області в ніч з 26 на 27 квітня 1946 р., який вчинили слухачі окружних курсів воєнних кухарів Прикарпатського округу на чолі з командиром взводу молодшим лейтенантом М. Т. Малімоновим. Внаслідок цього акту вандалізму було знищено 227 документів з архівного фонду «Управління міста Львова» за 1359—1800 рр., зокрема дві грамоти — 1359 р. й 1372 р.³⁸

28 червня того ж року на адресу Галана було надіслано телеграму за підписом Д. З. Мануїльського: «Ваше письмо мною получено, дано указание Львовскому облисполкому о немедленном принятии мер о расследовании и наказании виновных в этом деле»³⁹. Проте 13 серпня 1946 р. у доповідній записці Управління МВС (саме цьому міністерству у той час підлягали архіви) по Львівській області зазначалося, що «прокуратура Львівського гарнізону провела лише попереднє розслідування, поставилася до винуватців знищення документів ліберально, й ніхто з них досі не постав перед судом... Більше того, слідчий цієї прокуратури — майор Боровський — відряджений в інше місце, і справу, яку він вів з даного питання, лишив незавершеною, невідомо куди подів речові докази 6-ти бійців, що брали участь у знищенні документів, й невідомо куди подів протоколи допиту цих винуватців.

³⁷ ЦДАЖР УРСР, ф. 2, оп. 7, спр. 3210, арк. 19. Як видно з цього листа, Я. Галана, що був депутатом міськради, вельми турбували й «інші справи Львова»... У числі перших актів міськради на чолі з П. Бойком, ухвалених після звільнення міста, була постанова № 449 від 29 грудня 1944 р. «Про перейменування вулиць у м. Львові» (Див.: Вільна Україна.— 1945.— 13 берез.). Нею було продовжено серію перейменувань, започаткованих радянською адміністрацією ще в 1939—1941 рр. Мимоволі нова влада продовжувала політику попередньої, польської адміністрації. У 1927 р. «Діло» слухно зауважило: «Внедовзі щезна у Львові ще одна стара назва вулиці: вул. Панська називатиметься вул. марш. Пілсудського. Так рішила міська рада... Гадаємо, що не дуже розумна система завелась від довгого часу по містах, які перехрещують старі, гарні, поетичні назви, як «Соняшна», «Зелена», «Весела», «Гончарська», «Лісна», «Мучна», «Тиха», «Садівницька» на прізвиська славних і менше славних, в три роки по смерті вже зовсім невідомих людей. Місто подобає на кепсько складений каталог... Важко знайти якусь логіку в охрещуванні вулиці іменем чоловіка, який ніколи не тільки не жив на ній, але й взагалі не мав з цим містом нічого спільного. Розумніше було би славним людям ставити пам'ятники і лишити їм місце на сторінках історії, а вулиці залишити для назв, що мають справді якийсь історичний зв'язок з ними» (Діло.— 1927.— 11 берез.).

Та якби справа обмежувалася самими лише перейменуваннями. За кілька повоєнних років виконком міськради довів комунальне господарство Львова до краю. Про постачання продовольством вже згадувалося. Траплялися випадки, коли в аудиторіях університету взимку у студентів замерзало чорнило. Притчею во язицех була якість хліба... 27 лютого 1947 р. під час свого емоційного виступу на нараді керівників радянських, господарських і торговельних організацій та установ міста й представників преси з питань задоволення потреб трудящих Львова Я. Галан вигукнув на адресу «батьків міста»: «Ганьба вам!» (Парт. арх. Львів. обкому Компартії України, ф. 3, оп. 3, спр. 230, арк. 20—27). Важко сказати, які б це мало наслідки для письменника, якби не та обставина, що його підтримали й інші учасники наради. Зокрема журналіст Ф. М. Коба сказав: «Я хочу підтримати т. Галана... Тов. Галан виступав як радянський громадянин, яким він безумовно і є, ми всі знаємо т. Галана...» (Там же, арк. 53).

³⁸ ЦДАЖР УРСР, ф. 14, оп. 2, спр. 94, арк. 18, 22—22 зв.

³⁹ Там же, ф. 2, оп. 7, спр. 3210, арк. 20.

Отже, справа перебуває у такому стані, що потрібно проводити нове слідство»⁴⁰.

Слід відзначити, що не самі лише вояки-бешкетники * завдавали шкоди мистецьким, науковим, архітектурним цінностям регіону, а й деякі завзяті адміністратори від культури, а подекуди й особи, що вважали себе «митцями».

Нехтуючи місцеві творчі сили, представники республіканської влади взяли курс на розбавлення (за тогочасною термінологією — «зміцнення») кадрів митців Західної України шляхом завезення до регіону художників, скульпторів, літераторів. Це, зокрема, ще більше загострювало житлове питання у повоєнному Львові і призводило до протиставлення «місцевих» та «приїжджих». Так, 29 червня 1946 р. у листі до заступника Голови Ради Міністрів УРСР М. П. Бажана заступник голови Комітету в справах мистецтв України О. Пащенко наводив цікаві доводи проти надсилання до Львова ще одного художника: «Направити його на постійне проживання до м. Львова вважаємо за недоцільне з таких міркувань. Зараз в м. Львові знаходиться понад 10 родин художників, надісланих Комітетом мистецтв і Спілкою художників. Всі майже — демобілізовані офіцери з Червоної Армії, до війни закінчили Київський, Харківський художні інститути... Більшість з них члени КП(б)У. Цей склад відіграв би велику роль в організаційно-ідеологічному зміцненні колектива львівських художників». Та подальше «зміцнення» О. Пащенко вважав недоцільним, оскільки ніхто з надісланих до того часу не дістав житла у Львові. Якщо ж новоприбулому художнику «якимось чином... пощастить одержати там квартиру позачергово, то це тільки викличе додаткові роздратовання і більше ускладнить і без того розхитаний моральний стан цієї творчої організації»⁴¹.

Отже, в одному листі містяться діаметрально протилежні твердження: «надіслані» митці водночас і «організаційно-ідеологічно зміцнюють», і «розхитують моральний стан» львівських художників.

Серед чотирьох прізвищ художників (решту не подаємо з етичних міркувань), що їх О. Пащенко атестував у зазначеному листі, як «дуже здібних і талановитих», фігурує й прізвище В. О. Любчика. Простежимо, як він «організаційно-ідеологічно зміцнював» львівських митців.

Як свідчать матеріали комісії управління культури Львівського облвиконкому, 31 грудня 1949 р. «художника В. О. Любчика без будь-якого поняття про музейну роботу було скеровано на посаду заступника директора» до Львівського музею українського мистецтва. Нагадаємо, що директором музею був тоді шанований львів'янами професор І. Свенціцький. Новоспечений «зам» одразу ж створив у музеї спецфонд експонатів, які йому здавалися ідейно шкідливими. «Спецфонд, — як інформував В. О. Любчик міськком партії, — складається з усякого роду націоналістичних творів (портретів січових стрільців, діячів уніатської церкви, невисокоякісних портретів австрійського двору), із творів художників, що втекли з гітлерівцями, художників, засуджених як буржуазних націоналістів, а також великої кількості формалістичних творів...».

За ініціативою В. О. Любчика 1 серпня 1952 р. у Львові нищили «націоналістичні антирадянські експонати» з числа переданих до спец-

⁴⁰ Там же, ф. 14, оп. 2, спр. 94, арк. 22.

* Особливо «невимушено» поводитися в повоєнному Львові представники органів МВС. 22 березня 1949 р. Я. Галан написав скаргу до обласного прокурора військ МВС у Львові з приводу дій старшини І. І. Кузнецова (з охорони однієї з львівських в'язниць), який накинувся на собаку, що його вигулював письменник, і почав душити. Хвацький старшина заявив, що «може це з кожним зробити» (Див.: Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, ф. 82, оп. 1, № 78).

⁴¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 2, оп. 7, спр. 3101, арк. 55—56.

фонду: живопис і графіку палили в печі, скульптуру розбивали молотом... «Знищення у Львові великої частини збірки колишнього Національного музею — приклад вандалізму, породженого епохою сталінських репресій... Львівська акція посідає помітне місце в багатьох злочинах, заподіяних українській культурі борцями з жупелом ворожої націоналістичної ідеології, активістами невгамовної антирелігійної «пропаганди»⁴², — зазначається в матеріалах комісії Львівсько-облвиконкому.

Звичайно, дехто намагався протистояти сваволі, хоч як це не було безнадійно. Серед них — єдиний з колег — директор Львівського музею українського мистецтва І. С. Свенціцький, на здоров'ї якого ця «акція» тяжко позначилася. У 1956 р. він помер.

* * *

Зневажливе ставлення та масові репресії щодо інтелігенції в 20-х — 40-х роках були запрограмовані самою природою сталінщини. Проникаючи у всі сфери суспільно-політичного життя і намагаючись підкорити його своїм інтересам, тоталітарна система безжалісно придушувала щонайменші спроби інакомислення й опору (реального, потенційного чи вигаданого). Масові репресії — це не лише боротьба проти інакомислення, а й засіб загального залякування з метою унеможливити будь-які прояви невдоволення. Лише застосовуючи тотальний терор, можна було перетворити мільйони людей на слухняні «гвинтики» сталінської державної машини.

За сталінщини репресій зазнали всі соціальні верстви радянського суспільства. Проте кампанії проти інтелігенції (технічної, військової, наукової, творчої тощо) тривали практично безперервно, супроводжуючись незліченними жертвами й катастрофічним падінням інтелектуального потенціалу суспільства.

Становище української інтелігенції погіршувалося відомим «особливим» ставленням Сталіна до українського народу, про що відверто сказав М. С. Хрущов в своєму виступі на XX з'їзді КПРС. Тому репресії проти діячів української науки й культури були особливо жорсткими, тривалими та систематичними, розпочавшись наприкінці 20-х років — набагато раніше, ніж на решті території СРСР. Серед перших же жертв були численні галицькі інтелігенти, які повірили в політику «українізації» й прибули до УСРР, щоб взяти участь в національно-культурному відродженні українського народу.

Коріння кадрового дефіциту (значною мірою штучного) на Західній Україні, що особливо дався взнаки в повоєнний час, формування ідеологічних стереотипів упередженого ставлення до колишніх членів КПЗУ, галицької української інтелігенції взагалі сягають часів «великого перелому» кінця 20-х — початку 30-х років.

В умовах сталінщини, неухилого втілення в життя теорії «автомізації», безцеремонного втручання у справи республік, систематичних звинувачень у націоналізмі республіканське партійно-державне керівництво виступало слухняним зряддям у проведенні сталінської кадрової політики на Західній Україні з перших же кроків після возз'єднання. Визначальною рисою останньої щодо західноукраїнської інтелігенції були політична недовіра, систематичні репресії (фізичні та ідеологічні), брак такту у ставленні до неї, моральне цькування. Той факт, що у повоєнні роки в регіоні велася жорстока боротьба проти збройних формувань ОУН—УПА, ще далеко не вичерпує проблеми. Можна навіть сказати, що бруталне поводження сталінської адміністрації в регіоні, недовіра до місцевих кадрів, репресії були тими джере-

⁴² Див.: Вандали в музеї: [Довідка] // Жовтень.— 1989.— № 4.— С. 83—85.

лами, з яких, зокрема, жилося націоналістичне збройне підпілля*.

За такої ситуації кадровий потенціал Західної України з перших же кроків після воз'єднання використовувався далеко не повною мірою. Фактично на маргінесі суспільно-політичного життя опинилися колишні члени Компартії Західної України, вірніше, ті з них, хто уцілів під час сталінського терору й не виїхав за кордон. Це ж стосувалося й позапартійної західноукраїнської інтелігенції, яка згодна була лояльно співпрацювати з новою владою. Над нею до останніх часів сталінщини тяжіла політична підозра. Натомість кадровою опорою режиму на Західній Україні було зроблено надіслану зі Сходу номенклатуру.

Зміни в кадровій політиці в регіоні розпочалися лише після смерті Сталіна. Історичний парадокс полягає в тому, що попервах ініціативу в цьому плані намагався захопити найодіозніший сталінський підручний — Л. П. Берія, чудово поінформований про ситуацію в регіоні, який намагався використати це у власних кон'юнктурних політичних цілях. На підставі його доповідної записки (16 травня 1953 р.) про становище на Західній Україні в червні того ж року відбувся пленум ЦК Компартії України, який визнав «незадовільним керівництво ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР західними областями України». До недоліків цього керівництва було цілком слушно віднесено «порочну практику... висування на керівну партійну і радянську роботу в західних областях України переважно працівників з інших областей УРСР, а також у фактичному переведенні викладання в західноукраїнських вузах на російську мову»⁴³.

Але оскільки викриття злочинної діяльності Берія відбувалося за сталінськими рецептами, липневий Пленум ЦК КПРС 1953 р. фактично відкинув цю, об'єктивно слушну, критику. А перший секретар ЦК Компартії України О. І. Кириченко навіть висловив подив у своєму виступі, чому це в доповідній записці Берія фігурують такі терміни, як «західноукраїнська інтелігенція», «західноукраїнські кадри», «русифікація», «Західна Україна» та ще в той час, коли на Україні давно вже не вживаються ці слова⁴⁴.

Лише після XX з'їзду КПРС, коли було «реабілітовано» КПП, КПЗУ й КПЗБ, розпочалася більш-менш радикальна ліквідація хиб у кадровій політиці на Західній Україні, звільнення й реабілітація невинно засуджених галицьких інтелігентів...

Одержано 08.04.91.

1991

В разделе речь идет о политике сталинщины по отношению к западноукраинской интеллигенции во второй половине 40-х годов. Это время, получившее на международной арене название периода «холодной войны», ознаменовалось в Советском Союзе, в частности в УССР, усилением идеологической реакции, развертыванием наступления на инакомыслящих, очередными волнами высылки «контрреволюционеров» и «националистов». В сложных условиях Западной Украины эти процессы имели свою специфику.

* 12 травня 1965 р. П. Кравчук в листі з Канади до В. Гжицького у Львів писав: «Мені здається, що саме потрібний тепер глибоко психологічний роман про західноукраїнську дійсність. Це складна справа, бо ж там були різні перипетії, різні ускладнення... Треба показати, як боролись і вмирали члени Комуністичної партії Західної України..., потім бандерівські злочини треба описати, показати, що там впали жертвою і чесні люди, які, з одного боку, були заманені бандерівцями в свої тенета, а з другого — їх туди штовхав своїми нерозумними діями культ...» (ЦДАМЛМ УРСР, ф. 19, оп. 1, спр. 244, арк. 6).

⁴³ Див.: Рад. Україна.— 1953.— 13 черв.; Гарань О. В. Проблеми формування національних кадрів у західних областях УРСР у другій половині 40-х — 50-х роках // Укр. іст. журн.— 1989.— № 10.— С. 62—63.

⁴⁴ Дело Берия. Пленум ЦК КПСС 2—7 июля 1953 г.: Стеногр. отчет // Известия ЦК КПСС.— 1991.— № 2.— С. 146.